

ד"ר אל"מ במיל"ר. ארליך: הנושא עליו התבקשתי לדבר הוא היערכות אויב בלתי סדור בשטח בנוי צפוף אוכלוסין, וכמקרה מבחן - רצועת עזה, בהיערכות לפעילות החמאס ברצועת עזה לקראת מבצע עופרת יצוקה ובמהלכו; הוא יכול לשמש גם כמקרה מבחן לפעילות של צבא מדינת ישראל נגד גורמי טרור וגורמי איסלאם רדיקלי שערוכים בשטח לא גדול במיוחד.

כמה הערות מקדימות – ראשית, נקודת התצפית שלי היא של מנהל מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם מאיר עמית במל"מ, שנים רבות לפני מבצע עופרת יצוקה, כשעקבנו בשיטתיות אחר ההערכות, הפעילות ובניין הכוח הצבאי של החמאס ברצועת עזה.

עקבנו אחר התנהלות החמאס גם במהלך מבצע עופרת יצוקה ואחריו פרסמנו מסמך מפורט ובו מענה לדו"ח גולדסטון, שהתבסס על כל המידע והניסיון שלנו. זהו מידע מגוון, הכולל מידע מודיעיני, ידיעות ופרטים שלוקטו מכלי התקשורת של החמאס, מידע ויזואלי, צילומי מזל"טים, צילומי אוויר, חקירת עצורי שבויי חמאס ועוד, כך שאנחנו מתועדים וממוסמכים היטב.

ההרצאה משקפת בדיקה יסודית ומעקב אחר ההתנהלות של חמאס ברצועת עזה אבל אין בה השוואה אף שזו עשויה להיות מעניינת, אולי גם מחויבת המציאות, בין התנהלות חמאס ברצועת עזה להתנהלות ארגוני טרור וגרילה בזירות אחרות, בתאי שטח אחרים, בין שזה החיזבאללה בלבנון, בין שזו פלוג'ה בעירק או אפגניסטן וגם זו זווית ראייה שמחייבת בחינה מחקרית מקיפה ויסודית.

הדברים הללו אינם סקירה היסטורית, משום שנתוני היסוד ברצועת עזה והתנהלות החמאס ברצועת עזה, לא השתנו ביסודם, והחמאס ברצועת עזה עלול לחייב את צה"ל בעתיד להתמודד שוב עם הבעיה שהיערכותו הצבאית, פעילותו מהרצועה והישות הדמוי-מדינתית שבנה ברצועה יוצרים אתגר למדינת ישראל וגם לרשות הפלסטינית, למצרים וכל הגורמים המתונים והפרגמטיים במזרח התיכון.

מאפייני השטח פשוטים: תא שטח קטן, כ-365 קילומטר מרובע, אחד האזורים הצפופים ביותר בעולם.

בתוך תא השטח הקטן הזה מתגוררים קרוב למיליון וחצי תושבים, יותר משליש מהם במרחב העיר עזה עצמה, כמיליון מהם מוגדרים כפליטים, שמתגוררים בשמונה מחנות פליטים צפופים במרכז הרצועה, צפונה ודרומה.

הבניה הצפופה והאוכלוסייה הגדולה יצרו זירת לחימה נוחה לחמאס משום שהמאפיינים של תא השטח הזה מעצימים את יתרונות המגן מול התוקף ומתא שטח ומנתוני השטח נגזרת תורת הלחימה של החמאס שחותרת לשימוש מושכל בתנאי השטח ובטקטיקות של גרילה מול צה"ל.

ובמסגרת תורת לחימה זו, הפכה האוכלוסייה העזתית למגן אנושי בידי החמאס משום שפעילי החמאס הסתתרו בקרב ריכוזי האוכלוסיה, פעלו משם ולמעשה גם ספגו שם את תגובת צה"ל כך שבסוג הלחימה הזה, מאפייני הפגיעות הבלתי מכוונות באזרחים מובנות, כפועל יוצא מהאופן שבו חמאס בוחר להיערך ולהגן ולהתקיף מאותו תא שטח.

חיזבאללה עשה זאת לפניו ושימש כהשראה במידה רבה אבל החמאס שיפר את תפיסת השימוש באזרחים כמגן אנושי והתאים אותה לתנאי השטח הייחודיים של עזה שהם הרבה יותר נוחים למי שפועל בקרבם מאשר דרום לבנון.

יש גם חסרונות, אבל התנאים נוחים משום הימצאותם של מחנות פליטים גדולים ושל שטח סבוך ובנוי בצפיפות מהם ניתן לפעול, בניגוד לדרום לבנון שהיא שטח הררי; בעזה הכפרים פחות צפופים מאשר בדרום לבנון ומחנות הפליטים הגדולים שבדרום לבנון, בעיקר בעין חילוה, ליד צידון ומחנה הפליטים שליד צור, לא יכולים לשמש כשטח לחימה לחמאס בשל היחסים הבעייתיים עם הפלסטינים.

על בסיס זה ומתוך הבנה טובה של הא-סימטריות שבינו לבין צה"ל, גיבש לעצמו חמאס עוד לפני מבצע עופרת יצוקה, כמה עקרונות מרכזיים להפעלת הכוח הצבאי שבאו בסופו של דבר לידי ביטוי במבצע עופרת יצוקה.

העיקרון הראשון – להימנע ככל האפשר מהפעלת מלוא העוצמה של הכוח הצבאי בשלב הראשון של הלחימה בשטח פתוח.

העיקרון השני – לתעל את הלחימה של צה"ל לשטחים הבנויים, שם יש יתרון לכוח המגן ולעודד את האוכלוסייה המקומית בשכנוע, ולפעמים אפילו בכוח כפי שנכחנו

לדעת, להישאר בשטחים הללו ולא להימלט, ולנסות לעכב את תנועת צה"ל באזורים הכפריים ובפאתי הערים, אבל בסופו של דבר לנהל את עיקר הלחימה ממרכזי הערים, כולל מרכז העיר עזה ומתוך מחנות הפליטים במגמה להאריך את משך הלחימה, להגביר את סיכויי ההישרדות, להקיז את דמו של צה"ל גם במחיר אבדות של אזרחים.

גם אבידות האזרחים אינן רק מרכיב וגורם שנלקחים בחשבון ע"י חמאס אלא חלק ממשנה סדורה: האזרחים אמורים לשמש פלטפורמה לקמפיין הסברתי תעמולתי שמלווה את הלחימה והפעילות אחריה ונועד להפעיל לחצים על צה"ל ועל מדינת ישראל ולהקשות על הלחימה בתוך אותו תא שטח צפוף; מי שעקב אחר הקמפיין ההסברתי במהלך עופרת יצוקה, עם צילומי התקריב של אל ג'זירה המציגים אזרחים הרוגים, ומי שראה את ההתנהלות של דוח גולדסטון שמבחינת החמאס זו מתנה הכי מוצלחת שיכול לקבל, צריך להביא בחשבון שמערכות או מבצעים או פעולות מהסוג של עופרת יצוקה, הן מסוג הבעיות שצה"ל ומדינת ישראל צריכים להיות מוכנים להתמודד איתם כמו כל צבא שפועל בעירק או באפגניסטן או בצ'צ'ניה או בכל מקום אחר; ואם אנחנו משווים את מלחמת לבנון השנייה לעופרת יצוקה, הבעייתיות באותה מלחמת הסברה או מלחמה תודעתית, רק הולכת וגוברת.

העקרונות האלה מופיעים בתוכנית מגננה רב שנתית שהחמאס גיבש והחל ליישם בתום ההתנתקות, כמה שנים לפני מבצע עופרת יצוקה.

במסגרת התוכנית שכונות מגורים צפופות אוכלוסין הפכו למתחמים צבאיים וגובשו טקטיקות צבאיות שחלקן נוסו נגד צה"ל, בשנים שקדמו למבצע עופרת יצוקה.

הטקטיקות הללו כללו הסתרת אמצעי לחימה בבתים; מיקום מפקדות, משרדים ובסיסים בבתי מגורים; שימוש במבני ציבור וממשל; חפירת מנהרות מתוך בתים; היטמעות פעילי טרור בקרב אזרחים; גיוס אזרחים למטרות הגנה על בתיהם של פעילי טרור; הטמנת כמויות גדולות של מטענים או של זירות מטענים בבתי מגורים או בקרבתם וחפירת בורות היקוש לאורך הצירים; מלכוד בתי מגורים וחסימת דרכים באמצעות סוללות עפר.

בשלוש השנים שקדמו למבצע עופרת יצוקה, התשתית הצבאית שנבנתה על ידי החמאס כללה את ההכנות לכל אותן הטקטיקות, והיו לה כמה מאפיינים עיקריים. המערך הצבאי של חמאס, מבוסס היתקפית והגנתית, על הזרוע הצבאית של חמאס, גדודי אז א-דין אל קסאם שבתקופה שקדמה למבצע עופרת יצוקה נמצאו בתהליך מואץ של בניין כוח במטרה להפוך אותו למעין צבא סדיר למחצה. הכרנו בעבר תהליכים מהסוג הזה, כל בוגרי לבנון שזוכרים את פת"ח, את חטיבת הקסטל וחטיבות טריטוריאליות נוספות שבנה; בסופו של דבר נראה שהמיסוד הוא חלק מתהליך שהוא עובר, ובעצם בתהליך הזה טמונים גם כמה יתרונות לצבא שפועל נגדו.

סדר הכוחות של המערך הצבאי של חמאס כלל למעלה מעשרת אלפים פעילים ברמות שונות של כשירות, בראשות מוחמד ג'עברי, הרמטכ"ל של חמאס, ולסדר כוחות זה ניתן להוסיף את כוחות הביטחון ששולבו כחלק בלתי נפרד מגדודי אז א-דין אל קסאם וכל הניסיון של דו"ח גולדסטון להציג את כוחות הביטחון כאזרחים תמימים, אין לו בסיס אמיתי.

המערך הצבאי של החמאס מנה בסך הכל כ- 15 אלף פעילים צבאיים או ביטחוניים, אליהם ניתן להוסיף עוד 3000-4000 פעילים מארגוני טרור אחרים כך שכל המערך הזה, בדרגות שונות של כשירות, כלל כ-20 אלף פעילים.

הסד"כ הזה אורגן במסגרת שש חטיבות טריטוריאליות – שתיים בצפון, שתיים במרכז, שתיים, חטיבת חאן יונס וחטיבת רפיח בדרום הרצועה, והחטיבות הללו התחלקו לגדודים, לפלוגות, למחלקות ולצוותי קרב; כל חטיבה כזאת כללה דרג לוגיסטי מינהלי של מטה, תצפיות, חלוקה לגדודים, יחידת ארטילריה ויחידת הגנה אווירית.

הערת אזהרה: בל יחשוב מי שרואה את המבנים המפוארים הללו שצה"ל או כל צבא שנלחם נגד ארגונים מהסוג הזה נתקל במערכים או בהתקפות חטיבתיות גדודיות פלוגתיות, אפילו מחלקתיות.

למעשה יחידות אלה הן יחידות מינהלתיות והלחימה האמיתית בסופו של היום נעשית על-ידי צוותי קרב קטנים שנטמעים בקרב האוכלוסייה ופועלים מתוכה,

ואילו כל התשתיות הצבאיות הללו ממוקמות בקרב מחנות הפליטים, בקרב השכונות השונות.

גם בתי ספר וגם בתי חולים נתפסו ע"י חמאס כחלק מהתשתית האזרחית שמגינה עליה.

המערך הצבאי של החמאס כלל גם מערך תת קרקעי נרחב באזורים מאוכלסים לצורכי הגנה והתקפה שנועד לאפשר הסתתרות ותנועה בין הבתים מצד אחד, ומצד אחר להגדיל כך את אורך הנשימה האופרטיבי של הזרוע הצבאית של חמאס ולאפשר לה לנהל לחימה ממושכת נגד צה"ל.

כמה מילים על אמצעי הלחימה – במסגרת בניין הכוח הצבאי חמאס הצטייד הן באמצעי לחימה תקיניים והן באמצעי לחימה מייצור עצמי.

אם נשווה את החמאס לחיזבאללה, נראה שלחמאס יש בעיה שאין לחיזבאללה, העברתם והברחתם של אמצעי לחימה ללבנון הרבה יותר נוחה מאשר לרצועת עזה שמוקפת ע"י ישראל ומצרים.

יתרה מזאת, נותן החסות של חמאס, איראן, נדיבה הרבה יותר בכמות ובאיכות כלי הנשק שהיא מספקת לחיזבאללה.

לכן חמאס נאלץ להצטייד בכלי נשק תקיניים, ככל שהצליח להבריח, ובאמצעי לחימה אחרים ממערך נרחב למדי של ייצור עצמי ובכלל זה רקטות.

מקור ההברחות בעיקר באירן, דרך מצרים ומנהרות רפיח, לפעמים מנסים להבריח דרך הים וכל הדורשים "לשבור את המצור על עזה ולאפשר לציוד להיכנס לרצועה ללא פיקוח" צריכים גם להביא בחשבון שיישומה של דרישה זו תגרור זרימה בלתי מופרעת של רכש וציוד צבאי לחמאס, יחד עם הציוד האזרחי ולכן מדינת ישראל חייבת לפקח על כך.

ארסנל אמצעי הלחימה של חמאס ערב עופרת היצוקה כלל קודם כל את כלי הנשק ההתקפי העיקרי – רקטות תקיניות ורקטות מייצור עצמי, כ- 1500-2500 בכלל זה כמה רקטות בעלות טווח של 20 ו-40 קילומטר. בעוד שעד עופרת יצוקה רוב הרקטות נורו לאזור שדרות אבל הגיעו לפעמים גם לאשקלון, במהלך עופרת יצוקה, הגיעו רקטות 122 מילימטר ארוך לב"ש וליבנה. מאז עופרת יצוקה גם מספר

הרקטות גדל וגם הטווח שלהם גדל, והיום ת"א וגוש דן נמצאים בטווח הרקטות מרצועת עזה, כך שמבחינתן של אירן וסוריה, שעומדות מאחורי הסיוע הן לחיזבאללה והן לחמאס, מרכזי האוכלוסייה של מרכז ישראל מאוימים מלבנון וגם מרצועת עזה, כאשר מקור הנשק הוא אחד, וההשפעה על אופן הפעלתו, בודאי בלבנון, נמצאת במידה רבה בידי אירן.

הארסנל של אמצעי הלחימה כלל גם כמה אלפי מרגמות, תקניות ומאולתרות, בכללן כמה עשרות מרגמות 120 מ"מ תוצרת אירן.

נשק הנ"ט כלל כמה אלפי רקטות מייצור עצמי, מאות רבות של מטולי רקטות תקיניים וכמה עשרות טילי נ"ט, ובמערך הנ"מ היו כמה עשרות טילי כתף SA7, עשרות מקלעי נ"מ ומה שחשוב לא פחות – כמה אלפי מטענים מסוגים שונים, נ"ט ונ"א, ובכללם מטענים מתוחכמים, בהם שוואז, שיוצרו על בסיס ידע שחמאסקיבל מחיזבאללה, מסוריה ומאירן. מי שזוכר את הלחימה של צה"ל נגד חיזבאללה בלבנון, זוכר כיצד השימוש שעשה חיזבאללה במטענים מתחכמים גבה מחיר דמים מחיילי צה"ל.

פעילי הזרוע הצבאית של חמאס עברו ברצועה אימונים בסיסיים – צליפה, נ"ט, מודיעין, ארטילריה, והאימונים המתקדמים יותר התקיימו בעיקר בסוריה, איראן ולפעמים גם לבנון בחסות החיזבאללה.

במהלך עופרת יצוקה חמאס יישם את טקטיקות הלוחמה בשטח בנוי כאשר פעילי החמאס בצפון הרצועה ובדרומה אילצו את האוכלוסייה להישאר בתוך הבתים וחמאס הנחה מפורשות את פעיליו שלה לפעול מול בתי אזרחים בהיקף נרחב.

לא תמיד יושמו כל התוכניות הלכה למעשה, בכמה מקומות, למשל בשכונות תל אל האווה שבדרום הרצועה, שם יש תשתיות חמאס, המערך הצבאי של חמאס לא תיפקד בצורה תקינה.

במהלך הלחימה נטמעו חוליות קטנות של פעילי טרור, בקרב האוכלוסייה, ניהלו מקרבה את האוכלוסייה, מה שגרר בהכרח לפגיעות בקרב אזרחים.

ע"פ ממצאי בדיקה שערכנו וממצאי בדיקה של מערכת הביטחון הישראלית, היו 1166 הרוגים; המספרים של החמאס קצת יותר גדולים, 60 אחוז מהנפגעים היו

מעורבים בלחימה בצורה זו או אחרת, 40 אחוז מהנפגעים היו אזרחים שנפגעו בשוגג, בצורה כמעט בלתי נמנעת.

לפחות לפי בדיקות ראשוניות שעשינו, זהו יחס גבוה לטובת המעורבים בלחימה בהשוואה לזירות לחימה כמו עירק, צ'צ'ניה או אפגניסטן. החמאס ליווה את הלחימה ברצועה בירי רקטות לעבר מרכזי אוכלוסיה בישראל, תוך שימוש ברקטות 122 מילימטר משופרות שהגיעו עד ב"ש ולמעשה הכניסו קרוב למיליון אזרחים ישראלים למעגל הירי. הרבה יותר מאשר בחודשים שקדמו למבצע.

במהלך 22 ימי המבצע נורו 571 רקטות, 205 פצצות מרגמה, עם ממוצע יומי שהחל בכ 60 רקטות ליום ובמהלך מבצע עופרת יצוקה ירד המספר עד שהגיע לכמה עשרות – 30-40, אבל גם הפעם לא מצא צה"ל את הדרך להפסיק לחלוטין את הירי; ולמעשה, הירי הזה, מאפיין דומה למלחמת לבנון השנייה אם כי בהיקף הרבה יותר קטן, ליווה את כל המבצע.

שאלות מהקהל - פרופ' ארנון סופר: היום אנחנו עוסקים בלוחמה אורבאנית הייתי רוצה שתגיד לי איפה היא עזה. למה אנחנו קוראים עזה? האם כל רצועת עזה מטרופולין אחד?

שאלה שניה האם כמומחה לטרור תוכל לומר איך נלחמים בחלופה לפי אנחנו נתעלם מעו"ד וקרטל הזכויות שהם מנהלים את המלחמות היום? ד"ר אל"מ במיל"ר. ארליך: לשאלה הראשונה- מה זה עזה? זו סה"כ שכונה אחת, תראו כיצד נקראת ג'בליה, שכונה ברצועת עזה, או אל אתתרה, בתפיסה צריך להסתכל על כל תא השטח כמכלול, על כל המאפיינים שלו.

לבו של תא השטח הזה, לב ההערכות הצבאית בעיר עזה, נמצא בפאתיה, במעגל השני יש מתקנים לוגיסטים ותשתיות של החמאס, במעגל השלישי שכונות בצפון הרצועה, בדרום הרצועה, שם המערך שנועד להשהות את כוחות צה"ל. עזה אינה שטח גדול במיוחד אבל אי אפשר להפריד בין חלקיה וצריך להבין זאת וגם הם מבינים זאת ואין להם ברירה אחרת, זהו מכלול אחד.

מי שחושב שבלחימה מסוג הזה או במלחמות הבאות יוכל להלחם בלי עו"ד ובלי תקשורת - טועה. זה נתון לא נעים, בעייתי, מקשה מאוד, מקשה גם מפני שהצד השני עושה בזה שימוש, זו עובדת חיים.

עובדת חיים שצריך להיערך אליה מראש גם מבחינת התכנון, ושוב, יש לחזור ולהדגיש: מודיעין מודיעין מודיעין, שיאפשר לנו להתגבר על הטקטיקות הללו ע"י פגיעות נקודתיות, ע"י מערכת הסברה קצת יותר טובה שתיתן מענה לאתגר שזה מציב בפנינו וכן, דוח"ות בסגנון גולדסטון וועדות חקירה על המשט הן לדעתי רק פרומו למה שצפוי למדינת ישראל ואולי גם לכל כוח אחר שנלחם נגד טרור ונגד גורמים איסלאמיים קיצוניים.